

Obr. 1 Detail Iufaaova vnitřního sarkofágu – nad samotnými texty jsou u okraje sarkofágu vyobrazeni i různí bohové a démoni (foto M. Frouz) / Fig. 1 Detail of Iufaa's inner sarcophagus – above the texts there are depicted various gods and demons (photo M. Frouz)

Slova v čase a prostoru: Z Textů rakví z Iufaovy hrobky v Abúsíru

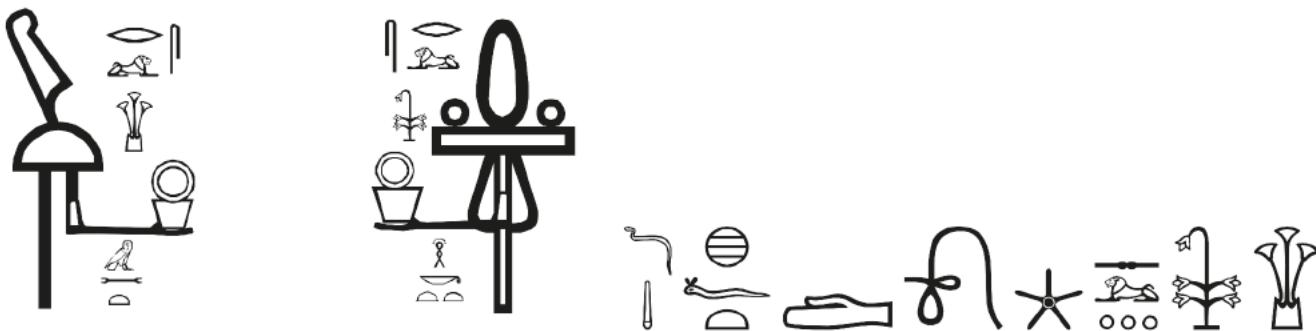
Diana Mičková

Ve starověkém Egyptě můžeme pozorovat fenomén předávané tradice, týkající se nábožensko-magických textů. Již jazyk a obsah nejstarších textů tohoto druhu naznačují, že vycházejí z textů ještě starších, případně jde o recitované součásti rituálů, které byly po dlouhý čas předávány ústně (více např. Quack 2005; Gestermann 2005). V šachtové hrobce kněze Iufay v Abúsíru, datované do 26.–27. dynastie, se nachází mnoho textů, jejichž původ sahá mnohem hlouběji do minulosti.¹ Díky tomu lze pozorovat, jak Egypťané pracovali s texty a náboženskými představami, které byly již pro ně samotné prastaré.

Texty rakví v Iufaově hrobce

Texty rakví jsou souborem egyptských náboženských textů,² typických především pro Střední říši, nicméně doklady o jejich existenci se objevují již o něco dříve. Většina takových textů však již byla přepracováním mnohem staršího materiálu (např. Gestermann 2005: 9–20). Na rozdíl od svých předchůdců, Textů pyramid, se Texty rakví nevyskytují výhradně v hrobkách faraonů a královen, ale rovněž v hrobkách různých hodnostářů a úředníků. Zde se dochovaly především na rakvích a sarkofázích a odtud také pochází jejich názvy.

Kdo měl tyto texty ve své hrobce, a tedy je znal, mohl podle představ starých Egypťanů předstoupit před podsvětní bohy a démony se všemi nezbytnými vědomostmi, magickou ochranou a znalostmi zásvěti, a tudíž projít všemi jeho nástrahami a následně dosáhnout věčného života. V době Nové říše se stávají populárními další textové soubory, Knihy mrtvých, a objevují se i jiné spisy, jako např. Kniha bran či Kniha podsvětních jeskyní. V časech mnohem pozdějších byly ve výzdobě hrobek tyto texty kombinovány, a tak v jedné hrobce nalézáme říkání

Obr. 2 Nadpis říkání 607 z Textů rakví – vlevo nadpis na rakvi ze Střední říše (podle de Bucka), vpravo přepis textu z jižní stěny Iufaaovy hrobky (D. Mičková) / Fig. 2 The title of Spell 607 of the Coffin Texts – the title on a coffin from the Middle Kingdom (according to de Buck) on the left; the transcription of the text from the southern wall of Iufaa's tomb on the right (D. Mičková)

z různých souborů náboženských textů a někdy také texty zcela neznámé, jako je tomu právě v Iufaově hrobce v Abúsíru.

Jistou obsahovou i jazykovou kontinuitu lze v náboženských textech relativně snadno vypozorovat, neboť byly předávány po dlouhá staletí. Protože však egyptští kněží a písáři po celou dobu staroegyptských dějin s náboženskými texty a jejich různými verzemi aktivně pracovali, nebylo prakticky možné, aby se zachovaly v původní podobě. Cílem této studie je ukázat na příkladu několika říkání z Textů rakví z Iufaovy hrobky v Abúsíru, jakým způsobem Egyptané Pozdní doby zacházeli se starými texty a jak jim rozuměli, jak a proč je měnili a přepisovali a proč a jak záchovávali či naopak reinterpretovali jejich obsah a význam.

Texty rakví z Iufaovy hrobky jsou zajímavé již svým výběrem, který je velmi neobvyklý. V Pozdní době, do níž je Iufova hrobka datována (Bareš – Smoláříková 2008), byly velmi často opisovány a přepisovány stejné textové sekvence, a proto se vyskytují v mnoha soudobých hrobkách. V Iufaově hrobce však byla kromě těchto textů nalezena i mnohá říkání, jež do tohoto schématu nezapadají – jde o některé z Textů rakví, jež se nenacházejí v žádné z dosud objevených pozdnědobých hrobek, ale také o říkání, k nimž dosud existuje pouze jedna dochovaná verze, a to přímo ze Střední říše, tedy z období, z něhož pocházejí originální Texty rakví, často značně poničené.

Čím starší, tím lepší...

Mnohé texty ze středoříšských Textů rakví jsou prokazatelně přepracovanými říkánimi z Textů pyramid, o mnohých lze s menší či větší jistotou na základě jazyka a obsahu říci, že jsou pozdějšími variantami starší předlohy, která se ovšem do dnešní doby nedochovala. Příkladem může být říkání 607 z Textů rakví, nacházející se na jižní stěně Iufaovy pohřební komory.

Nejstarší dochovaná verze tohoto textu pochází ze Střední říše (de Buck 1951: 219f – 220x), a to pouze v jediné variantě a ve značně neúplné podobě. Překlad celého říkání z ní vůbec nelze rekonstruovat a po jeho porovnání s pozdějšími verzemi³ je patrných mnoho chyb, zapříčiněných nepochopením původního, zřejmě mnohem staršího textu.

Jazyk tohoto říkání je velmi archaický. Podle charakteru a četnosti výskytu starých jazykových prvků lze

usoudit, že se nejedná o záměrnou archaizaci či hyperkorrekci, tedy že by kněží Pozdní doby chtěli napodobit starý jazyk (což by samo o sobě nebylo v Pozdní době neobvyklé, Jansen-Winkel 1996: 57–58), ale o přepis textu psaného jazykem starším, než je klasická egyptština, kterou byly Texty rakví běžně psány. Ve většině textů je relativně běžným jevem, že v jejich pozdních verzích se nacházejí chyby, způsobené např. špatným čtením nebo nepochopením původního zápisu. V případě tohoto říkání se zdá, že v pozdějších obdobích bylo opisováno z verze starší či úplnejší, než je nejstarší známý text dochovaný do dnešní doby, neboť při čtení pozdější verze lze v této nejstarší variantě identifikovat mnoho chyb a doplnit některá chybějící či nejasná místa.

Pozoruhodný jev představuje již nadpis tohoto říkání. V rakvi z Lištu, datované do Střední říše (L2L1,⁴ de Buck 1956: 219), se objevuje v podobě obrazové výzdoby, se stavené z hieroglyfických znaků, zatímco v textu v Iufaově hrobce byl tento nadpis začleněn již do samotného říkání (obr. 2).

Vlastní text říkání má charakter hymnu a je psán formou promluvy bohyně Eset k jedné z forem boha Hora. První část se skládá výhradně z oslovovalní a vzývání dotyčného boha různými epitety, ve druhé části jsou hlavním motivem textu Horovy oči a ochrana a moc, kterou poskytují: „*Slova k pronesení při uctívání hornoegyptským a dolnoegyptským kadidlem: ,Ty velký, který jsi vyšel ze země, který ses odpoutal z Nunu, který jsi vzešel z Nut, Velký mocný, dítě Gebovo, který jsi ztrestal Sutecha v okamžiku jeho zuřivosti, který jsi byl dán nad cizí země, když byly podmaněny, při poznání jeho jména vykřiklo Devatero, který jsi vyrostl z těla toho vznešeného pole.*⁵ (ty,) jemuž patří východní kraje, pobočníku Anteje,⁶ strážce Sopdua,⁸ Pána východu, který jsi ochranou Usira, k němuž pozvedli své ruce oba pánové východu, který odrezáváš ruce dětí otců, když vytrháváš plevel z pole, hle, přináším ti toto vše, shromážděné na svých rukou, ‘řekla tvá matka Eset. ,Přeji si, at’ chrániš své oko před tím, kdo by jednal proti tobě. Poznej mocného živého, toho, který to přinese Horovi pro tento rok, který mu to přinese, když je země v mlze a nebesa v dešti, s klidnou nohou a zakrytým sandálem! Necht k němu (tj. posloví) Zloduch, syn Nuty (tj. Sutech), nenaalezne cestu, ten, který jednal proti tvému otci (tj. Usirovi), když byl slabý! On je proti tobě, Horovo oko, a naopak! Tvé pravé oko je v noční bárce, tvé levé oko je v denní bárce, obě tvé oči, Hore, které vzešly z Atuma, Šu a Tefnut.

Hnuší se jim,⁹ když na ně dopadne boží ruka a když na ně ejakuluje boží stín, jeho semeno do nich nevstoupí. Uvolnila jsem je z denní bárky kvůli tvým očím, Hore, a dala jsem je do noční bárky Hora z Manu. Slepí, ti, kterým teče z očí, ti se zhoršeným zrakem a chudi viděním jsou před Horem z Manu, nevyjdou a neuniknou zpod prstů Hora z Manu.“

Již původní varianta říkání, pocházející ze Střední říše, se skládá z několika dalších textů. Nadpis zmiňující specifické druhy kadidel se v tomto znění objevuje v Textech pyramid v říkání 39 (Sethe 1908: 21, 31a–b). To je také ve Střední říše uvedeno jako součást textu, ještě před samotným vzýváním božstva, spolu s dalším krátkým říkáním, které je v Textech pyramid následuje.

Jelikož božstvo vzývané v tomto textu není nikde přímo jmenováno, objevují se různé dohady, o jakého boha by mělo jít. Většinou se jedná o některou formu již zmíněného Hora či několik jeho aspektů – v první části by to mohl být Hor, syn Nuty a Geba, a ve druhé části Hor, syn Esety a Usira (Altenmüller 1967: 10–11), lze ovšem nalézt i interpretace, kde je oslovený bůh identifikován jako Nefertem,¹⁰ především na základě svých slunečních aspektů a moci ochraňovat před nepřáteli a zlem (Kees 1922: 116–118). Podle charakteristiky boha by se však také mohlo jednat o Hora z Šednu či Hormertiho. Je to ochranné božstvo s válečnickými aspekty, uctívané především ve východní deltě. Tato forma Hora se často vázala na mýtus o Horově oku, jeho oči bývaly spojovány se sluncem a měsícem či noční a denní bárkou a byla mu také přisuzována léčebná moc (Janák 2005: 78–79). Tento Hor vystupuje v některých textech a mýtech také jako vládce 77 démonů z Šednu.¹¹ Na ně a na jejich vládce nalezneme odkazy i na jiných místech v Iufaově hrobce, což tuto interpretaci podporuje. Ochrannou a apotropaickou funkci tohoto říkání naznačuje i motiv Horova oka. Podle staroegyptského mýtu, na který se zde zjevně několikrát odkazuje, měl oko Horovi vyrvat právě Sutech a posléze je zničit, ovšem za pomocí některých dalších bohů a jejich magické moci bylo toto oko znova složeno dohromady a navráceno Horovi. Horovo oko pak bylo tradičně symbolem moci, zdraví a ochrany. V další části říkání rovněž nalezneme zmínku o očích slunečního boha, představujících Šua a Tefnutu, tedy první bohy stvořené prvním bohem Atumem.

Zdá se tedy, že se jedná o velmi starý text, již ve Střední říše či dříve pospojovaný dohromady z několika jiných říkání, která tvořila větší celek např. při nějakém rituálu. Podle obsahu by předčítání či recitace takového zaříkání mohly sloužit k ochraně či odvracení zlých sil. Tomu napovídá již povaha oslovenaného boha, charakterizovaného mj. jako „ten, který ztrestal Sutecha a podmanil si cizí země“, tedy jako někdo, kdo poráží symboly chaosu, nepřátelství a zla. Další epiteton boha je „ten, který odřezává ruce dětí otců, když vytrhává plevele z pole“. Spojení „děti otců“ je zřejmě metaforické vyjádření pro „kdokoli“ či „každý“ a vytrhávání plevele v tomto kontextu rovněž odkazuje na zbavování se zla. Stejně tak Hor z Manu, zmiňovaný na konci textu, je bohem, který se i v některých dalších textech vyskytuje jako ten, kdo poráží a ničí nepřátele.¹²

Podobně archaickejší text představuje i říkání 516 Textů rakví (de Buck 1956: 103a – 105c), napsané na severní stěně Iufaova vnějšího sarkofágu. Opět máme co do činění

s textem, který není z Pozdní doby jinde doložen a je velmi starý. U tohoto říkání však lze na rozdíl od přechozího určit, že jde o text mnohem starší – je to přepracované říkání 721 z Textů pyramid, dochované pouze v pyramidě královny Neit (Faulkner 1969: 70–71, §2240a – §2242d). V Textech pyramid předchází textu, který byl transformován do Textů rakví, ještě část říkání, jehož začátek sice není dochován, ale je jasné, že zde původně byl další text, který se již dále v této podobě netradoval. Lze je tedy zhodnotit jako jinou textovou tradici, pozdější úpravu, říkání podobné, ale ne úplně stejné; již říkání z Textů pyramid mohlo být případně složeno z několika starších textů. Naopak v období 25.–26. dynastie se tento text spolu s dalšími říkáními z Textů pyramid dále tradoval v rámci tzv. Spruchfolge D (Kahl 1996: 59).

Jedna z dochovaných středoříských variant pochází z hrobky hodnostáře Senusretancha v Lištu (např. Hays – Hall 1937; Gundacker 2010). Tento Senusretanch žil na počátku Střední říše a jeho hrobka je výjimečná tím, že na jejích stěnách se nacházejí opisy říkání z Textů pyramid, a to v období, kdy se sice začínají objevovat Texty rakví, avšak rozhodně nebylo obvyklou záležitostí, aby dvorští hodnostáři zdobili své hrobky Texty pyramid.

Říkání v Iufaově variantě zní takto: „*Pronáší se: Ó Usire Iufao, pozvedni se k těm, kteří jsou větší než ty, abys mohl jist fíky a pít (dosl. polykat) víno! Tvá tvář je jako (tvář) Vepvaveta¹³ a Anupa, zahal se tedy lněnou látkou! Hrotý nehtů na špičkách tvých prstů jsou jako hrotý na prstech Thovtových. Pojídáš nilskou husu, pro tebe jsou otevřeny oboje dveře Chontamenteje,¹⁴ které odrazují prostý lid¹⁵ (od vstupu). Přicházejí k tobě ti, kteří jsou v nomech (tj. živí), přicházejí k tobě ti, kteří jsou v říše mrtvých, určeni/uvolněni jsou pro tebe Západní a Velcí. Postarají se o tebe obě tvé matky, bílá a červená koruna. Tvé schody z meteorického železa jsou pod tebou, abys mohl vyjít na nebesa. Vydej se tedy za Šuem na nebesa, Zářicí, Zářicí, vyjdi, vyjdi! Vyjdi jako hvězda na vrchol svého portálu, zbať zármutku své děti, usad se vpředu na svém místě/trůnu. Tvá hlava ti patří navěky.*“

V souladu s původem textu zde nalézáme královskou tematiku, ať už se jedná o přímé zmínky o královských korunách, trůnu či dveřích, nepropouštějících „prostý lid“, nebo další motivy, spojované v kontextu Textů pyramid s panovníkem, když se zemřelý (král) proměnuje v hvězdu a vystupuje po schodišti na nebesa. Není náhodou, že schodiště má být z meteorického železa, neboť tento kov býval spojován s bohy a králi a podle některých textů z něj měla být vyrobena nebeská klenba (Lalouette 1979: 333–353).

Úprava textů z Pozdní doby aneb „Nehodíci se škrtněte“

Dalším zajímavým jevem, který se v pozdnědobých variantách Textů rakví objevuje, jsou nové interpretace nedochovaných či obtížně srozumitelných částí. To poukazuje na skutečnost, že kněží či písáři, kteří s těmito texty pracovali, jejich obsahu rozuměli. Pokud narazili na pasáž, která byla ve variantě, z níž bylo říkání opisováno, uvedena již chyběně, případně byla poškozená nebo pro dotyčného nesrozumitelná, ať už z důvodu chyb, špatné

interpretace nebo chybějícího kontextu, dovedli text upravit tak, aby přepsaná část byla smysluplná a srozumitelná a hlavní myšlenky zůstaly zachovány. Někdy byl dokonce celý obsah říkání značně pozměněn a některé části z něj byly vypuštěny a nahrazeny jinými.

Jako příklad, na němž můžeme takovéto počínání sledovat, nám poslouží říkání 206 z Textů rakví, nacházející se na jižní vnější stěně Iufaova vnitřního sarkofágu. Překlad textu zní takto: „*Pronáší se: Říkání, jak sídit v Džedu¹⁶ a jak tam být. Má ohrada je postavena a můj nos je otevřen v Džedu. Obdělal (dosl. otevřel) jsem své pole, zoral jsem (i) své pole v božím rákosu, obdělal jsem je, palmy jsou to, co je stráží. Mně byla dána moc bílé koruny, mně bylo dán vyzvednutí urea (na čelo) a naopak. Oheň se zmocnil Mlčícího, ochránil před ním mé jídlo. Má tvář spatřila hranice obzoru. Pro mě jsou otevřeny oboje dveře Anu.¹⁷ Pro mě jsou otevřeny oboje dveře nebes do místa, na kterém chci být. To místo je Džedu a já tam budu sedět/sídit na místě, na kterém si přeji.“*

Iufaův text je jedinou variantou tohoto říkání z Pozdní doby, nicméně existuje k němu několik dochovaných verzí ze Střední říše (de Buck 1947: 153a – 154f). Ty se ovšem od Iufaova textu na některých místech značně liší, neboť jeho verze některé části původního říkání vynechává, zatímco na jiná místa přidává části, které se v žádné z původních verzí vůbec nevyskytují a zřejmě byly součástí nějakého jiného textu (podtržené části).

Z pěti verzí dochovaných ze Střední říše má nadpis pouze jediná (B2B0), a to úplně jiný, než uvádí Iufaova varianta – „*Jak nechodit hlavou dolů*“ . Je to jedna z tradičních hrozeb, které podle představ starých Egyptanů mohly člověka potkat v zásvětí. V originálních textech se pak vyskytuje ještě několikrát, spolu s dalšími hrozbami, jako např. pojídáním výkalů. V Iufaově variantě byly nicméně zmínky o veškerých negativních věcech odstraněny a nahrazeny zcela jiným textem, a sice s královskou tematikou – odkazuje se zde na královské insignie, jako je bílá koruna Horního Egypta nebo ureus, personifikace bohyň Vadžet z Dolního Egypta a symbol slunečního oka, nacházející se tradičně v podobě kobry na faraonově čele. Otevřání dveří do nebes je také tradičním motivem egyptských zásvětních textů a objevuje se již od dob Textů pyramid. Především právě královská tematika by mohla poukazovat na to, že tyto části textu byly do říkání přepsány z jiného, staršího materiálu, případně že záměrem Egyptanů bylo tento dojem navodit. Cílenou úpravou, odstraněním negativních motivů a jejich nahrazením právě takovými slovy mohlo být říkání posunuto na jinou rovinu, do sféry, kde jsou všechny nástrahy zásvětí již překonány a nebezpečí zažehnána a zmřelý namísto zaříkávání zla a vyhýbání se překázkám či trestům vystupuje na nebesa, mocný a schopný jednat a pohybovat se v zásvětí bez ohrožení a podle svého přání. Podle nového obsahu říkání byl posléze také upraven jeho nadpis.

Jelikož k textu neexistuje z období mezi Střední říší a Pozdní dobou žádná další verze a dosud nebyl objeven ani žádný jiný paralelní text z Pozdní doby, lze se jen dohadovat, zda byl text pozměněn pro jednorázový účel, či se jednalo o úpravu, která byla do textu začleněna již dříve a stala se jeho standardní součástí.

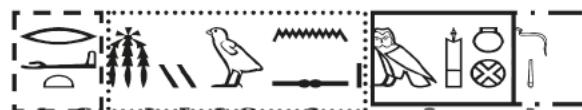
Ztracený jazyk

V některých případech se při práci s texty stávalo, že namísto úpravy říkání byly kopírovány staré chyby, případně byl text nějakým způsobem přetvořen, ale jeho srozumitelnost to příliš neprosplý. Často se objevují části, v nichž je sloučeno dohromady několik dřívějších variant, a výsledný text pak např. gramaticky dává smysl, obsahově však nikoli. Můžeme se setkat jak s chybami přepisy a interpretacemi, tak s větami nedávajícími smysl, které lze případně rozklíčovat jenom na základě několika odlišných starších variant, jejichž smícháním text pravděpodobně vznikl.

Zajímavým případem je říkání 207 (de Buck 1947: 155a – 160b) z jižní vnější stěny Iufaova vnitřního sarkofágu. Jeho začátek je výsledkem spojení úvodů či nadpisů několika různých variant (obr. 3), včetně staršího paralelního říkání 408 z Textů pyramid (Sethe 1908: 391, 714a–b), a výsledný text je naprostě nesrozumitelný jak po obsahové, tak po jazykové stránce. Pojednává o přijímání obětin zemřelými: „*Jak získat obětiny v Héliopoli.¹⁸ Pronáší se: Vy (dvě), které jste zrodily den / které rodíte ve dne, přijďte ke mně! Přijďte, vy, které jste mne zrodily, radujte se, ten, jenž je ve svém vejci, je zrozen! Hle, stvořily jste mne, a tedy on žije díky vám, daly jste mi obětiny k večeři. Pro mne jsou poráženy krávy v Héliopoli o svátku vag,¹⁹ aby mi to (dosl. z toho) bylo dáno, jelikož jsem Býk.²⁰*“

Již nadpis je rekonstruovaný podle pozdějších verzí, neboť jak již bylo popsáno výše, začátek textu z Iufaovy hrobky je naprostě nesrozumitelný. Kromě nadpisu jsou zde i další místa, na nichž lze jasné vidět, že text byl složen z několika starších variant. Např. epiteton „vy, které rodíte ve dne“ vzniklo z reinterpretace a vynechání části říkání z původních Textů pyramid, kde jsou tyto bohyně osloveny jako „vy, které jste zrodily noc a které jste těhotné dnem / které rodíte v noci a jste těhotné ve dne“. Podobně další část, zmiňující slunečního boha pod přívlastkem „ten, jenž je ve svém vejci“ (Leitz 2002 I: 250), je od jiných verzí mírně odlišná, neboť ve všech ostatních verzích se jako tento bůh označuje přímo zemřelý, zatímco v Iufaově verzi je text upraven či chybě přepsán do 3. osoby. Ve variantách z období Staré říše se naopak objevují části, které v Iufaově verzi již uvedeny nejsou – na konci říkání je ve Staré říši uváděno „jsem býk Héliopole“, zatímco v Iufaově hrobce je název tohoto města vynechán. Zdůvodnit to lze samozřejmě tak, že se vyskytuje v nadpisu, nicméně tak je tomu i u některých starších variant a zajímavostí je, že v Iufaově hrobce bývá právě Heliopolis velmi často uváděna i na místech, kde se v původních verzích textů nikdy nevyskytovala.

Otzázkou v případě takto upravených a přetvořených říkání zůstává, zdali je jejich nesrozumitelnost dána nedostatečným porozuměním textu ze strany egyptologů, chybějícími znalostmi egyptských textů a jejich kontextu, nebo zda již sami Egyptané takovému textu nerozuměli, ale přesto jej opisovali a používali, neboť jej považovali za jakýsi druh magických slov či zaříkání, jimž člověk nemá či nemůže rozumět a jejichž magická moc spočívá pouze v jejich zapsání nebo zvuku. Tato představa totiž rozhodně nebyla Egyptanům cizí a naprostě prokazatelně se s ní můžeme setkat v pozdějších magických textech.²¹

Nadpis říkání 207 z Textů rakví z lufaovy hrobky

Nadpisy dochovaných verzí paralelních říkání z Textů pyramid

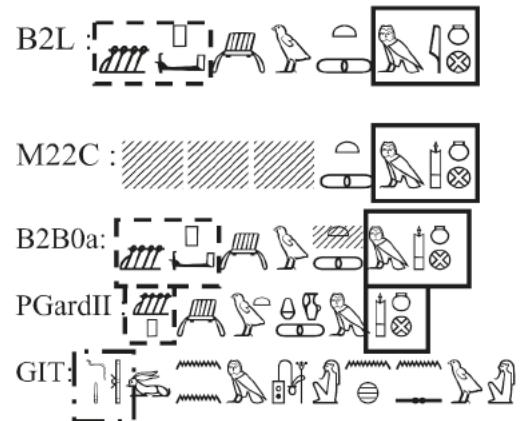
Obr. 3 Nadpis říkání 207 z lufaovy hrobky v porovnání s dalšími dochovanými variantami Textů rakví (podle de Bucka) i Textů pyramid (podle Setheho). Části textu, které jsou stejné nebo významově podobné, jsou označeny stejnou čarou: při pohledu na ostatní varianty lze vidět, jak byl nadpis v lufaově hrobce sestaven z různých částí starších verzí téhož textu (D. Mičková) / Fig. 3 The title of Spell 207 from Lufaa's tomb in comparison with other preserved versions of the spell from the Coffin Texts (according to de Buck) and the Pyramid Texts (according to Sethe). The same parts of the texts (or parts with almost the same meaning) are marked with the same line – when the variants of the text are seen together, it is possible to see that the title of Lufaa's spell was compiled from different parts of the older versions of the spell (D. Mičková)

Před alexandrijskou knihovnou

Na výše ukázaných příkladech lze jasně vidět, že egyptští kněží a písáři Pozdní doby sice v práci s prastarými náboženskými texty dělali chyby, je však jasné, že texty pouze neopisovali, ale aktivně s nimi pracovali a většinou rozuměli jejich obsahu. Pozdější varianty mohly čerpat buď ze starších verzí týchž textů, nebo odlišných tradic a je patrné, že písáři či kněží Pozdní doby chápali jejich obsah, případně jej dovedli upravit či přizpůsobit součetnému myšlení a jazyku tak, aby vznikl smysluplný celek. V blízkosti velkých chrámů zřejmě existovaly archivy, v nichž byly takovéto texty uchovávány (Eyre 2013: 252–254) a ve kterých pracovali vzdělaní egyptští kněží, kteří texty četli, opisovali, vytvářeli k nim komentáře a přípisy, upravovali je podle dobových náboženských představ a pokoušeli se o interpretaci již nesrozumitelných či obtížně pochopitelných částí.

Přepracováním a úpravou starých textů chtěli ovšem také poukázat na své znalosti a rovněž na to, že tyto texty není možné číst bez předchozích vědomostí a znalosti kontextu.

Obecným rysem jazyka náboženských textů Pozdní doby je snaha záměrně používat archaická slova či prastaré gramatické konstrukce, které mnohdy nejsou použity ani ve variantách textu o staletí či tisíciletí starších. Další možností je záměrné znejasňování a znásobování významu, a to např. vynecháváním některých znaků či použitím jiných znaků, než jakými se určitá slova běžně zapisovala. Není neobvyklé, že se takovéto zásahy objevují právě na místech, kde je možných několik výkladů, a tak výslednou interpretaci velmi ztěžují, popř. zcela znemožňují.

Nadpisy různých variant textu ze Střední říše

Ačkoli se, podobně jako v jiných kulturách, Egypťané snažili zachovat své náboženské a magické texty v co nejúplnejší podobě, v původním jazyce a s co možná nejmenšími úpravami, vzhledem k délce časového úseku, který uplynul mezi Střední říší a Pozdní dobou, nebylo téměř možné, aby se v nich změny neobjevily, ať již záměrnou úpravou, nebo zcela nezáměrně.

Jak bylo ukázáno, do textu mohlo být něco přidáno či z něj ubráno. Mohla se rovněž objevit nová interpretace na základě změny jazyka, způsobu psaní, doplnění ve chvíli, kdy sami Egypťané již původním středoříšským textům nerozuměli. V neposlední řadě se obměna v textu mohla vyskytnout jako důsledek přizpůsobení změnám v pojetí nějakého náboženského fenoménu – častým jevem bylo např. vypouštění zmínek o Sutechovi, včetně zmínek implicitních. Tento bůh, v pozdějších obdobích egyptských dějin značně demonizovaný, je buď zcela vynechán, nebo nahrazen nějakým jiným božstvem (obvykle Thovtem, více např. Soukiassian 1981). Nicméně i v tomto případě se objevují výjimky – např. v říkání 353 z Textů rakví je Sutech opakován zmiňován v pozitivním kontextu, když zemřelý získává jeho sílu. Zřejmě právě tato poněkud odlišná role zapříčinila to, že byla na tomto místě zmínka o Sutechovi ponechána, zatímco v dalších textech je jeho jméno odstraňováno.

Kromě slučování různých variant i odlišných textů dohromady se další obsahové změny objevují v rámci sekvencí či podobných říkání. V Pozdní době se v sekvenčích objevují texty, jejichž posloupnost není v dřívějších obdobích doložena, nicméně v pozdějších dobách se spolu vyskytují pravidelně, případně začaly být považovány za jediné říkání a jako takové se také objevují v rituálních

textech (např. říkání 363 a 429 z Textů rakví, Assmann 2008: 425). Z toho vyplývá, že tyto texty byly nejen opisovány, ale zjevně byly v náboženské sféře stále v rituálu používány.

Z gramatiky, ortografie i obsahu textů je vidět, že jejich původ sahá až k Textům pyramid, případně ještě dál, a některé z nich byly naopak začleněny do rituálů ještě pozdějších. Setkáváme se tedy s velmi dlouhou tradicí textové transmise, sahající od nejstarších dob až do nejpozdějších období egyptských dějin. Na základě výběru a úpravy textů je patrné, že byly i v Pozdní době v jistých kruzích dobré známy a pracovalo se s nimi. Přestože se mnohdy objevují chybné zápis, atž už se jedná o opisování starých chyb, nebo vytváření nových na základě nepochopení obsahu původního říkání, na mnoha místech lze naopak pozorovat, že původním nebo starším textům rozuměno bylo. Jejich obsah byl nejen správně chápán, ale v určitých mezích s ním mohlo být i manipulováno, aniž by byl základní význam textu a jeho zásadní myšlenky příliš pozměněny.

Díky možnosti porovnání jednoho textu v rozmezí celých staletí lze pozorovat, jak s takovými texty Egyptané pracovali a jak a proč se během staletí tyto texty měnily. Varianty z Pozdní doby tak mnohdy posouvají a mění dosavadní interpretace a poskytují rozšířený pohled na egyptské náboženské texty a jejich interpretaci stejně jako na tradici předávání a práci s textem samotných egyptských kněží a písářů.

Poznámky:

- ¹ Autorka děkuje prof. Ladislavu Barešovi za umožnění práce na zpracování textů ze šachtových hrobek v Abúsíru a dr. Renatě Landgráfové za cenné rady, připomínky a korekce.
- ² Překlady celého souboru Textů rakví viz Faulkner (1973–1978) nebo Carrier (2004).
- ³ Pozdější verze textu se objevují v Nové říši, jde o dva texty z Dér el-Bahří a jeden z Puyemreovy hrobky. Dále jsou doloženy dva paralelní texty z Pozdní doby, a to na zlomku stély z lokality Horbeit a z Abovy hrobky v Thébách (synoptická edice textů viz Kees 1922).
- ⁴ K označení jednotlivých rakví, na nichž se Adriaanem de Buckem publikované Texty rakví ze Střední říše nacházejí, viz de Buck (1935: 17–18).
- ⁵ Héliopolské Devatero prvotních bohů – Atum, Šu, Tefnut, Geb, Nut, Usir, Eset, Sutech a Nebhet.
- ⁶ Zřejmě jde o odkaz na některou z egyptských bohyní.
- ⁷ Též Nemtej. Sokolí božstvo spojované s některými nebeskými tělesy, později se objevuje ve funkci převozníka (Janák 2005: 128).
- ⁸ Bůh spojovaný s východem i východní stranou nebes, často také s Horem, s nímž někdy tvoří synkrezi Hor-Sopdu (Janák 2005: 162–163).
- ⁹ Staroegyptský pojem *but*, který je zde použit, se často překládá jako „hnus“, „odpor“ nebo „tabu“, žádný z těchto pojmu však významu slova přesně neodpovídá. Jedná se o něco, co je z náboženských důvodů ohavné a zakázané, zároveň ale posvátné, něco, co je natolik nedotknutelné či nemyslitelné, že je třeba si věci takto označené být vědom a vyhýbat se jí.
- ¹⁰ Též Nefertum. Jedná se o slunečního boha spojovaného také s květy lotosu, často se objevujícího též v roli dítěte některé z egyptských bohyní (Janák 2005: 123–124). Jako sluneční božstvo může také vystupovat jako ten, kdo zahání tmu, a tedy veškeré зло (Bonnet 1952: 510). Někdy takto zahání nepřátele slunečního boha (např. Texty rakví, říkání 335, de Buck 1951: 302d) nebo vystupuje jako jeden ze 42 soudečů u posmrtného soudu (Kniha mrtvých 123, Budge 1898: 257, 11).
- ¹¹ Lokalita ve východní deltě, známá též jako Pharbaitos nebo Horbeit, v egyptštině se též objevuje jako Per-Hormerti – Hormertiho dům/sídlo, neboť tento bůh zde byl tradičně uctíván.
- ¹² Objevuje se např. v p. Louvre 3127 (G3c, Schott 1929: 39, 22), na němž jsou zapsány rituální texty sloužící k porážení Sutecha i zla jako takového.
- ¹³ „Otevírač cest“, božstvo v šakali podobě, spojované s královským úřadem, s otevíráním dveří do zásvěti, s otevíráním úst, ale také s pohřebištěm obecně (Janák 2005: 192–193).
- ¹⁴ „Ten, který je na čele západních“, bůh a strážce zemělých a pohřebišť (Janák 2005: 90–91).
- ¹⁵ Staroegyptský výraz *rechyt* je někdy překládán jako „prostý lid“ či „poddaný lid“, vyjadřuje však spíše rozdílné postavení takto označených lidí. Může jít o lid podléhající panovníkovi, ale např. i bohům (Janák 2012: 22–24).
- ¹⁶ Staroegyptský název Busiridy, kultovního centra v Dolním Egyptě.
- ¹⁷ Staroegyptské toponymum nejasného významu. Může jít o skutečnou lokalitu, nebo o nějaké mytologické místo.
- ¹⁸ Město v Dolním Egyptě, které bylo prastarým kultovním centrem slunečního boha.
- ¹⁹ Svátek spojovaný s obětováním mrtvým (Posener-Krieger 1986).
- ²⁰ Metafora pro sílu a moc. Velmi často se objevuje s dalšími přívlastky v pojmenování různých bohů či panovníka.
- ²¹ Viz např. magický papyrus London-Leiden (Griffith – Thompson 1909).

Literatura:

- Altenmüller, Hartwig
1967 „Ein Opfertext der 5. dynastie“, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo 22, s. 9–18.
- Assmann, Jan
2008 *Altägyptische Totenliturgien. Band 3. Osirisliturgien in Papyri der Spätzeit*, Heidelberg: Winter [Supplemente zu den Schriften der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 20].
- Bareš, Ladislav – Smoláriková, Květa
2008 *The Shaft Tomb of Iufaa – Volume I: Archaeology*, Prague: Czech Institute of Egyptology, Faculty of Arts, Charles University in Prague [Abusir XVII].
- Bonnet, Hans
1952 *Reallexikon der ägyptischen Religionsgeschichte*, Berlin: Gruyter.
- Buck, Adriaan de
1935 *The Egyptian Coffin Texts I. Texts of Spells 1–75*, Chicago: University of Chicago Press [The University of Chicago Oriental Institute Publications XXXIV].
- 1947 *The Egyptian Coffin Texts III. Texts of Spells 164–267*, Chicago: University of Chicago Press [The University of Chicago Oriental Institute Publications LXIV].
- 1951 *The Egyptian Coffin Texts IV. Texts of Spells 268–354*, Chicago: University of Chicago Press [The University of Chicago Oriental Institute Publications LXVII].
- 1956 *The Egyptian Coffin Texts VI. Texts of Spells 472–787*, Chicago: University of Chicago Press [The University of Chicago Oriental Institute Publications LXXXI].
- Budge, Ernest
1898 *The book of the dead: the chapters of coming forth by day*, London: Kegan Paul International.
- Carrier, Claude
2004 *Textes des sarcophages du Moyen Empire égyptien*, Paris: Rocher.
- Eyre, Christopher
2013 *The Use of Documents in Pharaonic Egypt*, Oxford: Oxford University Press.

- Faulkner, Raymond O.
 1969 *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, Oxford: Clarendon Press.
- 1973–1978 *The Ancient Egyptian Coffin Texts, Vols. I–III*, Warminster: Aris & Phillips.
- Gestermann, Louise
 2005 *Die Überlieferung ausgewählter Texte altägyptischer Totenliteratur („Sargtexte“) in spätzeitlichen Grabanlagen*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Griffith, Francis L. – Thompson, Herbert
 1909 *The demotic magical papyrus of London and Leiden*, London: Grevel.
- Gundacker, Roman
 2010 „Königliche Pyramidentexte im Mittleren Reich? Zur Herkunft und zu einigen Besonderheiten der Pyramidentexte Sesotrisanchs“, *Studien zur Altägyptischen Kultur* 39, s. 121–140.
- Hays, Willems C. – Hall, Lindsey F.
 1937 *The texts in the mastabeh of Se'n-Wosret-Ankh at Lisht*, New York: Metropolitan Museum of Art.
- Janák, Jiří
 2005 *Brána nebes. Bohové a démoni starého Egypta*, Praha: Libri.
- Jansen-Winkel, Karl
 1996 *Spätmittelägyptische Grammatik der Texte der 3. Zwischenzeit*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Kahl, Jochen
 1996 *Steh auf, gib Horus deine Hand: die Überlieferungsgeschichte von Altenmüllers Pyramidentext – Spruchfolge D*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Kees, Hermann
 1922 „Ein alter Götterhymnus als Begleittext zur Opfertafel“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 57, s. 92–120.
- Lalouette, Claire
 1979 „Le « firmament de cuivre » : contribution à l'étude du mot *bi3*“, *Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale* 79, s. 333–353.
- Leitz, Christian (ed.)
 2002 *Lexikon der ägyptischen Götter und Götterbezeichnungen. Band I: 3-y*, Leuven – Paris – Dudley, Massachusetts: Peeters [Orientalia Lovaniensia Analecta 110].
- Posener-Krieger, Paule
 1986 „Wag-Fest“, in: Helck, Wolfgang – Westendorf, Wolfhart (eds.). *Lexikon der Ägyptologie* 6, Wiesbaden: Harrasowitz, s. 1135–1139.
- Quack, Joachim F.
 2005 *Einführung in die altägyptische Literaturgeschichte*, Münster: Lit Verlag.
- Sethe, Kurt
 1908 *Die altaegyptischen Pyramidentexte. Nach den Papierabdrücken und Photographien des Berliner Museums I*, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung.

- Schott, Siegfried
 1929 *Urkunden mythologischen Inhalts*, Leipzig: Hinrichs'sche Buchhandlung [Urkunden des aegyptischen Altertums 6].
- Soukiassian, Georges
 1981 „Une étape de la proscription de Seth“, *Göttinger Miszellen* 44, s. 59–68.

Abstract:

Words in time and space: The Coffin Texts in the tomb of Iufaa at Abusir

The present study deals with textual tradition and transmission in the Late Period, focusing on selected spells from the Coffin Texts from the shaft tomb of the priest Iufaa at Abusir. Changes in the orthography, palaeography, grammar and content of the texts between the Middle Kingdom (or sometimes even the Old Kingdom) and the Late Period indicate that the priests and scribes of the Late Period, who read and copied these texts, understood them and were able to modify the parts that were unintelligible to them or no longer in keeping with their world view and change them e.g. to comply with contemporary religious concepts. This does not, however, mean that the Late Period copyists were immune to misinterpretation and error. Since many spells found in Iufaa's tomb are not preserved elsewhere in the Late Period and sometimes exist in highly fragmentary versions from the Middle Kingdom, analyses of Iufaa's versions of these texts significantly contribute to the existing translations and interpretations of some Coffin Texts spells.

Coffin Texts – religious texts – textual transmission – Iufaa – Abusir – Late Period

Texty rakví – náboženské texty – textová trasmise – Iufaa – Abúsír – Pozdní doba

Diana Míčková (Daja.Mickova@seznam.cz)

Český egyptologický ústav, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze